

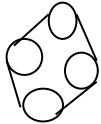
UNITING CHURCH IN AUSTRALIA: LOTU COKOVATATI KO E OSITERELIA
KONIFEREDI NI VITI: VAVAKOSO LOTU RARABA...

Julai 21, 2019: Penitiko 9 [Pentecost 9]

Bonding-gathering and knowing each other-Base 1], me vakatorocaketaki ka vakavou na noda bula vakayalo. Affirmation-sharing our spiritual journeys-Base 2] kei na noda cakacakataka se vakadewataka na veika eda sa rawata [caring/sharing-Base 3]. Sa vaka na qito na Baseball ka va na kena i ceguqegu; e tolu na naki ni noda veitokani. Ni rawa kece eda sa rawata e dua na kai ka eda sa yacova nai naki ni qito se veitokani [Home Base].

NODA VEIKILAI

Me vakayacori e dua na porokaramu ka rawa ni vukea na noda veikilai vinaka. Eda soqoni, lululu, veitalanoa ka veiwasei talanoa. Tekivu na soqo ena gunu ti se qai vakayacori ni oti na vuli. Me dau qarauni na vakayagataka ni sevusevu me kua ni vakadaroya na mai lotu ena Siga Tabu kei na nomu cakacaka

NODA BULA VAKAYALO

A. Ena macawa ogo Siga ni Turaga 21 Julai, 2019:

Ena lesoni e na macawa e rua ogo Julai 14 kei na 21 eda sa goleva tiko na parofita ko Emosi [760BC/BCE] kei na rua ka tarava Julai 28 kei na Okosita 04, eda na golevi Osea [753BC/BCE] kina. Ena daumaka kina meda kila vakararaba na veika a yaco ni bera nodrau gauna, na veika e yaco ena nodrau gauna kei na veigauna ka tarava yani. Meda dikeva mada e vica na vakasama bibi: 1. E rau veiwekani nai vola e rua ogo: Emosi kei Osea, baleta ni rau parofisai e nai ka 8 ni senitiuri ka rau i vola makawa toka; erau parofisai tikoga ki na matanitu ko Isireli [10 na yavusa, tawase ena gauna nei Rapoama, luvei Solomone ka rauta na 930BC/BCE], ia e yaga talega na parofisai ogo vei Juta [2 na yavusa] kei keda talega. 2. Vakararaba, e nai ka 8 ni senitiuri [800-700 BC/BCE] sa tekivu me rogo mai ko Roma ka rau veiqati ka veivaluvaluti kei na koro rogo talega ko Kaceti [Carthage], Tunisia ena gauna ogo. Qai yaco me dua na koro kei Roma...sa tekivu talega na rogo mai ko Kirisi ka da wilika enai Vola Tabu Vou.. Ea tekivu ko Roma ena qaqa vakaivalu ka tara sala, na vakarawarawataka na kena cakacakataka na veiliutaki ni matanitu kei

na veilakoyaki. Sa matata sara ni vakarawarawataka talega na kena vakatetei na Kosipeli ena loma ni 700 na yabaki mai ki muri. Enai ka 8 ni senitiuri talega sa yavala mai ko Kirisi ena qito ka tauyavu kina na qito ka vakatokai e daidai me 'Olympic Games', vakauasivi na veikoro ni vuli ni vuli vuku ka rogo kina ko Aceni. Ia sa bibi talega ni sa tete yani na vosa vaKirisi, me vosa volai ka vosataki ena vanua kei na matanitu [lingua franca...vosa taurivaki se vakayagataki raraba...a vosa qai volai kina nai Vola Tabu Vou]. Sa tauyavutaki se vakatorocaketaki na veikoro lelevu eso ena vanua ka qali ki Kirisi kei Roma. Ena gauna vata ko ya e nai ka 8 ni senitiuri ea rogo talega mai na veivakatorocaketaki ni vanua e rua ko Jaina kei Idia. Ena maliwa ni rua na vanua ni veivakatorocaketaki ogo: ko ya ko Kirisi- Roma kei Jaina - Idia e davo no e loma ko Isireli-Juta me sota kina na gaunisala ni veivoli kei nai sotasota ni tamata. 3. Na loma ni Kalou e gadrevi kina me rau sai vakaraitaki ni dina, dodonu kei na savasava vaKalou ko Isireli-Juta, ia erau sa vakanadakuya ga nai vakaro ka solia ko Moses. Eda sa raica e cake, e nai ka 8 ni senitiuri sa tawase rua kina ko Isireli: ko ya me ko Isireli [10 na yavusa, qai koro turaga e muri sara ko Samaria –liu ko Kilikali, Peceli] kei Juta [2 na yavusa Juta kei Penijamini ka koro turaga tikoga ko Jerusalem]. Sa matata vinaka ni ko ira ga era a gadreva me dua na nodra tui, me vaka ea yaco ena gauna i Samuela. Ea buli kina ko Saula, me i matai ni nodra tui, ia ni cala ena mata ni Kalou, sa mai ni buli ko Tevita me kenai sosomi; ko koya ka vakatoka na Kalou me: 'tamata sa vaka na lomaqu ko koya,' [I Samuela 18:14; Cakacaka 13:22], ia e muri sa yaco mei valavalaca ka talaidredre. [sa dau divi tu nona gauna ka namaki ni na yaco mai na gauna koula, mai na kawa i Tevita...[eda vakabauta na Lotu Vakarisito ni mai yaco ena bula nei Jisu na gauna koula ko ya]. Sa qai taravi Tevita mai na luvena ko Solomoni [ko koya a kerea vua na Kalou na vuku yalomatua ni veiliutaki, sa solia vua na Kalou ka vakaikuritaka] me nodra tui na Isireli cokovata [bera na tawase Isireli-Juta]. E daumaka mai nai tekivu ni nona veiliutaki, ia sa vakacolati ira na lewe ni vanua ena tara bi ni vakacavacava kei na veivakasaurarataki ni cakacaka vakaukauwa. Sa talei ga ni a tara na Vale ni Soro, ka sa dau kenai divi. Ni oti na nona veiliutaki, sa tui na

luvena ko Rapoama, ia a sega ni vakarorogo vei ira na qase ni Isireli sa qai vakalevutaka ga na nodra cakacaka na lewe ni vanua. Sa tawase rua kina na matanitu ko Isireli, ena Vualiku e 10 na yavusa, era bulia ga nodra tui taumada na turaga qaqa, vuku nei Solomone ko Jeropoama, kei na nodra koro turaga ka vakadeitaki e muri sara ko Samaria...e liu mada ko Kilikali kei Peceli na vale ni soKalou. Na tui kece e Isireli e rauta ga e 3 na yabaki na nodra veiliutaki, ka ra vuaviritaki [coupe] vakamatei se labati kecega. Ko Juta, e rua na yavusa, ena ceva, era sa veisosomitaki tikoga mai kina e nai tutu vakatui na kawai Tevita, ka sa vakalougatataka na Kalou;era veiqaravi na kena tui me rauta e 33 na yabaki, [veisotari kei na yabaki 33 nei Jisu qai mate], kei na kena koro turaga ko Jerusalemi, ka tiko talega kina na Vale ni Soro. 4. Ena macawa vica sa oti eda goleva tiko kina nai I & II ni Tui, eda a raica mai kina na kedrai tukutuku na Tui Isireli cokovata, Isireli [10 na yavusa] Juta [2 na yavusa] kei na veika talega ea vakayacora kina na Kalou. Sa dei tu ga na lewa ni Kalou: talaidredre = totogi se vakavulici; talairawarawa = vakalougatataki. 5. E na bula vakaitikotiko e kune kina na veika ogo: a. na veigauna eso ni sautu; na veigauna eso ni bula vinaka ni levu nai yau; b. na veigauna era vutuniyau kina eso, ka so talega era vakalolomataki ka dravudravua [‘the haves’ and ‘the have nots’], c. na draki ni bula vakaoqo sa wasea rua na nodra bula na lewe ni vanua. Sa malele na lewe ni vanua ki na qaravi kalou tani. 6. Na bula torocake vakaoqo sa vakaleqa talega na nodra bula [moral effects], ena veilawakitaki, se na veivakalaboci, sa lutudromu kina na dina kei na dodonu, ka me rawa ga na tubu vakailavo, se toro cake ena sala butobuto eso. Sa tara talega na bula vakalotu. Baleta ni ko Jerusalemi ei sotasota ni tamata, ka ra kauta mai na kalou vovou eso me kune kina na bula vutuniyau. Sa duri mai Peceli na kalou ni Kenani, ko ya na kalou ni dauyalewa [fertility gods], kei na kalou me vakavuna na vuata [nanuma na gauna ni sa qase kina ko Solomone, sa vakatara na tara ni nodra vale ni soro na watina kei ira era tiko vata ga [concubines] ka yacova na 1000. Sa veisaqasaqa kei na Kalou ko Jiova, e dodonu me solia na vuata ka solia na vutuniyau ena bula ni tamata. Ko ira na tamata ni Kalou ka dodonu mera matabete

yalosavasava ka matanitu savasava ni ra sa Nona na Kalou, ia ena vuku ni nodrai valavala ca se talai dredre vua na Kalou ko Jiova, sa yaco ga me dua na mata tamata vakataki ira na kena vo ni veimatanitu tani. 7. E sega ni dredre Vua na Kalou me vakanadakui ira, ia me vaka ga ni sa yalataka oti tu ni ‘watina’ ko Isireli ka sa dredre sara me buta se ‘sereki’ koya tani [divorce]. Sa tu oti na Veiyalayalati, ea tauyavutaki ena gauna i Mosese, ka na dei tu ga vakakina. E nai vola ogo nei Emosi kei Osea sa gadreva na Kalou me vakatavulici [discipline] Isireli [kei Juta talega]. 8. Na veisala eso e muria na Kalou me veivakavulici kina: a. Dravuisiga- lailai na kakana [shortage of food]; lailai na wai ni gunu [shortage of water]; na mate me vakaleqa na kakana tei [disease that ravaged crops]; na matedewa eso kei na nodra sika botei [plagues and raids]; na cagi laba e kauta mai na buka waqa [storms bring fire]; na uneune [earthquake]; na nodra kau vakabobula [exile], era a kau vakabobula ki Asiria me yacova na 721 BC/BCE, ni oti e 30 na yabaki ena gauna nei Emosi, ka oti e 10 na yabaki ena gauna nei Osea. Ena Emosi 3:7 “E dina ena sega ni vakayacora e dua na ka na Turaga ko Jiova, ena vakaraitaka mada ga na nona vosa vuni [nonai tuvatuva] vei ira nonai talatala na parofita.” Sa talei nida raica ni Kalou e sega ni totogitaki ira ga na Nona tamata, sa taumada na Nona vakamacalataka se tukuna na vuna e vakatauca kina Nona lewa. Ena yaco na veika dredre ena nodra bula ke tomani tikoga na veika e dodonu mera biuta se vakanadakuya.

[Sa curu e ke nai vakamacala ogo me vukea ga noda wilika nai Vola Tabu Makawa kei na Vola Tabu Vou: Nai Vola Tabu eda wilika tiko ena vosa vakavavalagi se vakaViti e yavu mai na vuqa nai vurevure: ko na sotava eso na yaca ogo mo kua ni leqataka, ia era yavu ni vola eda sa wilika tiko: Dead Sea Scroll, Septuagint [LXX], Latin Vulgate, William Tyndale, Geneva Bible, King James Version, Masoretic, Samaritan Pentatuch, Syriac, Targum, Coptic kei na vuqa tale. Eso tale na yavu e vakayagataki me vaka na vosa vaAramaic [vosa vaIperiu ena veisiga], vosa vakaSiria, etc. Sa vakayagataki e so nai

Vola Tabu ogo ka okati kina na vosa vakaJamani ka vakadewataki kina nai Vola Tabu vakavavalagi. Ena vosa vakavavalagi ena vinaka meda dau wilika na kena duidui: King James Version se Authorised Version, New Authorised Version ena vosa vakavavalagi rawarawa, Revised Standard Version, New Revised Standard Version, New International Version, The New English Bible, Good News Bible; eso nai vakadewa e tovolei ga me vakarawarawataki ena vosa vakavavalagi ena veisiga me vaka na Contemporary English Bible kei na kena vou sara, e sega ni vakadewa, ia e volai ga ena vosa me vakamacalataka na veitikini VT. Sai vola yaga ka vakatokai na ‘The Messsage’. Ena daumaka meda wilika na veivakadewa eso meda kila kina na duidui kei na veivakasama e no kina...e dua na kenai vakaraitaki ogo ka tara noda kila na cioloji me baleta na tamata, na agilosi kei nai tutu vaKalou ni veibuli raica ka Same 8:5 cf Iperiu 1-14: –FOV duidui mai na FNV...e sega ni dua e cala, wilika vinaka ga. Ni ko wilika ga na Iperiu 1:5 ko na kila ni sega ni kaya na Kalou vua na agilosi, ‘A Luvequ ko iko....’ e kaya ga vei Jisu....].

I. Emosi 8: 1-12: *Ena macawa sa oti enai vola ogo nei Emosi eda vakadeitaka na dodonu ni Kalou, ka tikina koula na 5:24 ‘Ia me dave yani me vaka na wai na lewa dodonu, kei nai valavala dodonu me vaka na uciwai sa vuabale.’ [But let justice and fairness flow like a river that never runs dry [CEB]. Tarava, na vakasama bibi: na dodonu ogo me vaka: ‘na vatu i vakarau’ [plumb line] me dau vakadodonutaka na lalaga ni vale, ke veve ena basuraki laivi ka tara vou tale. Na ‘vatu i vakarau’ sai Koya ga na Kalou lewa dodonu me vakarau kina na veika kece e vakayacora na tamata, ni sa calata ko ya, se sega ni dodonu se sega ni muria nai vakavuvuli vaKalou, sa na tau dina kina na lewa me vakadodonutaki, totogitaki se vakarusai. Sa okati eke na bete ko Amasaia sa calata na dodonu ni Kalou sa yaco vua na veivakadodonutaki sa kilikili sara me vakadodonutaki. Na*

dodonu oqo me yaco se kune ena veiliutaki: matanitu, vanua se lotu ke cala tiko nodrai lakolako, ia meda raica nira muria na dina kei na dodonu va-Kalou. O keda talega eda veivakasalataki me vakataki Emosi na noda bula me kua ni vakataki Amasaia.

II. Meda vakuria na Emosi 8:1-14 sa kedrai kau “Ena siga ko ya” 3, 9, 13...sa dusia ni sa yaco mai na gauna ni Kalou...sa yaco mai nai vakataotioti...’ me vaka ena 1-2, na sova vuata dreu [kenai balebale ‘ni sa yaco mai na gauna’] ka vakaraitaka na Kalou vei Emosi nai yaloyalo ni matatamata digitaki ko Isireli era sa dreu tu, se vakarau tu, mera totogitaki, *era rairai totoka ena dua na gauna, ia oqo era sa luca ka ca [‘ka ca’ sa dusia nai otioti ni gauna]*. Dina ga ni gadreva ko Emosi me veisautaki nona lewa na Kalou, ia na Kalou ena vakayacora ga na nonai naki baleta ga *ni sega ni cavuka rawa na nodra talaidredre na tamata.* **III. 3-8 sa dusia na parofita ni sega ni rawa ni qai vakabulai ira nodra lotu, nodra sere sa ‘lala’ sega ni vakaibalebale, sai rorogo walega.** Na sasagataki ni vutuniyau e rawa ena sala ni daucakacaka, gugumatua, vakasama vuku me vaqarai na sala me rawa ka kina. Ke sai naki ni rawa ka, mera vakalolomataki kina na tamata dravudravua, vakacakacakataki vakaukauwa, cakacaka sega ni saumi se saumi vakalailai ga, veilawakitaki se veivakalaboci, sa sega sara ni sala vinaka. Sa saqata vakalevu na Kalou ka vakaraitaka vei Emosi me vosataka me domo kina vakaparofita vei Isireli kei Juta talega. Sa sega tu mada vei ira na ka mera kania, gunuva, vakaisulu kina, se vakavale kina; ia na ka ga sa vo vei ira sa qai kau tani kece ena nodra veivakasaurarataki na vutuniyau. Na veika sa kautani mai vei ira na dravudravua oqo sa qai volitaki tale me vakuria na nodrai lavo na vutuniyau sa bini rawa tu. Sa sega sara ni ‘milamila’ vei ira na veika era vakayacora, sa bibi taudua ga na vakatubui lavo sei yau ka vakawaletaki ga na nodra vakalolomataki na tamata

dravudravua. “...meda voli ira na dravudravua ena siliva, kei na luveniyali enai vava e rua... IV. Vei ira sa lotu, e sega ni dina nodra lotu, e lotu vakarairai ga, era maroroya ga na veigauna ni solevu vakalotu sega ena vuku ni nodra via qarava na Kalou, ia ena nodra via vaqarai lavo ga. Se eso era qarava ga na lotu ena nodra qara ga na veika me ra rogo, dokai kina se vutuniyau kina. Sa yali sara na qarava dina na Kalou ena nodra vakabauta. Na kenai vosavosataki ena gauna oqo: Na vakayagataki ni lotu me rawa kina na nona vutuniyau e dua se e so nai liuliu ni lotu era vakayagataka ga na lotu ka vakayagataka nai Vola Tabu me tokona nodrai naki me rawa ga nira vutuniyau kina, veitalia ga ko ira nai vavakoso. Sa vakadeitaki ga vei ira ni sa vakalougataki ira tiko na Kalou ena veika era vakayacora ena vuku ni lotu [ena so na gauna e vakayagataki kina na vosa ‘ena vukui Jisu’]. Me qarauni sara na tikina oqo. V. Na 9-10 nai tukutuku oqo nei Emosi sa vakaraitaka na solegi ni bula ni tamata ena butobuto, ko ya nai vakatakilakila ni veilewai. Na veilewai sa salavata kei na butobuto, uneune; e ke sa vakaraitaka dina ga na cudru ni Kalou ena vuku ni nodrai valavala ca nona tamata me vaka nodra tagi mai Ijipita ni sa vakamatei na nodra ulumatua [LakoYani 12:30], ia na kena oqo ena ca sara na nodra rarawa. Sa sega tale ni dua na gauna ni veivutuni, sa oti, sa bera! VI. 11-12: Na via kana vakayalo: Sa sega ni tu tale vei ira na tamata na via kania se via gunuva na Vosa ni Kalou ka kauta mai vei ira ko Emosi. *Baleta na mataqali yalo wele vakaoqo sa vakaweleva nodra bula, sa na qai kauta tani na Kalou na yalo ni nodra via rogoca nona Vosa.* Sa na yaco dina kina na vakaloloma kei na mate vakayalo.

B. Nai Vakamacala ni Same: *Sa dauvakayagataka vakalevu ko Jisu na Same ena nona vunau kei na nonai vakavuvuli, baleta ga ni sai vakarau ni nodra bula, ena nodra bula vakavuvale kei na lotu mera*

dau lagata se cavuta na Same. E 150 na Same era a vakasoqoni vata ena dua na gauna balavu, ka ra dau vakayagataka ena nodra: vakacaucautaka na Kalou, ena nodra vakavinavinaka Vua na Kalou, ena nodra tusanaka na nodra vakabauta, ena nodra tukuna na nodra vakanuinui, ena nodra dui rarawataka na tamata yadua na nodrai valavalaca, kei na Nona Dina tu ga na Kalou ni lomani ira ka dauvukei ira talega. Na uto ni Same sai koya na bibi ni nona vakararavi se vakabauta na Kalou na tamata yadua. Sa vinaka talega meda raica kina na nona tukuna vakadodonu na tamata na nona gagadre se cikecike Vua na Kalou. Na Same sa yaga ena draki ni bula kecega eda kila ka sotava na tamata, meda dauvakayagataka me yaga ki na noda bula ni vakabauta! II. Ena vuku ni noda dau taleitaka na Same, ena uasivi meda raica na kenai wasewase e 5 ka muria vinaka nai vola e lima nei Mosese sa vakatokai na Penitatuki [Penteteuch-pente-5 teuch- nai vola]. Na veiwasewase sa dusia vakararaba ga na veiulutaga sa vakabibitaki ena veivola e lima. Sa kenai balebale ko ya ni Same: 1. Same 1-41 ena salavata kei Nai Vakatekivu [Genesis]. Me vaka ga na veibuli ni Kalou enai akatekivu, na lutu ni tamata enai valavalaca, ka yalataki na veivueti ni Kalou. E levu na Same ogo e tukuni ni a vola ko Tevita ka sa vakaraitaka na nona vakalougatataki na tamata, nona lutu mai na liga ni Kalou, kei na nona vakabulai mai Vua na Kalou. 2. Same 42- 72, na Lako Yani [Exodus], ea vola ko Tevita me baleti Isireli, sa vakarusai ka vakavoui tale. Sa vakabulai Isireli na Kalou, ka sega ni yaga me vaqara tale edua na sala, mera rai ga Vua na Kalou, sai Koya ga na Sala mera vueti ka vakabulai kina. 3. Same 73-89 sa salavata kei na Vunau ni Soro [Leviticus], ea vola ko Esafa kei ira na nona kawa. Sa vakabibitaki kina na Vale ni Soro, na Nona lagilagi na Kalou, sa cecere ka kaukauwa. Sa na gole kina na tamata me vakabulai ka vakarokorokotaka na Yacana Tabu. 4. Same 90-106, Tiko mai na Lekutu [Numbers], era lewe levu era kainaki ni ra vola ka sa baleta na veiwekani nei Isireli kei na veimatani sa wavoliti koya kei na Nona lewa na Kalou na matanitu ko Isireli kei na veivanua kecega era sa vakarorogo ki na nona lewa. 5. Same 107-150 nai Vakarua [Deuteronomy –deut -2, nomy-law] sa kainaki ni a vola ko Tevita ka

vakabibitaki kina na Kalou kei na Nona Vosa. Sa levu kina na sere ni veivakacaucautaki, veivakarokorokotaki kei na vakavinavinakataki ni Kalou. E levu na Same ogo era sa volai me lagati ena soKalou, ka sa rawa meda vakayagataka talega meda lagata Vua na Kalou, se meda vola eso nai vakarau ni soKalou me salavata kei na veiSame ogo. 6. Na Same 52 e tiko enai karua ni wasewase ka salavata kei na vakasama ni Lako Yani; e levu na Same enai wasewase ogo e vola ko Asafa kei na nona kawa. Sa vakamacalataka na Vale Vakacevaceva kei na savasava ni Kalou; sa tukuni kina na Vale ni Soro sa tiko kina na Kalou kei na nona nona vakarokorokotaki ka buli me Tui na Kalou. Sa kaukauwa ka qaga na Kalou ka meda lako vua ni rawa me vakabulai keda mai na meca kecega. Sa vakacaucautaka ka vakavinavinakataka na veiSame ogo na Kalou ko Jiova, ka sa dodonu kina vei keda na tamata meda laga sere vua, vakacaucau ka qaravi koya ena yaloda taucoko

B. Same 52: I. Sa dusia na Daunisame e rua na sala ni veitaqomaki: na kena e vakarautaka se solia na tamata kei na kena e vakarautaka se solia na Kalou. O cei veirau ogo ko digitaka? 2. Na ‘yame [tikina 2] e tukuna nai tovo ni tamata: Vinaka se ca? Tikina 6-7 sa vakaraitaka na ‘yame vinaka’ ena vinaka tikoga ke yavu tu mai vua na Kalou...ena tukuna tikoga na veika vinaka ka savasava. 3. Tikina 8-9 A cava nai nuinui dei sa kenai vakaraitaki na vunika sa bula vinaka tu [na olive bulabula ena vale ni Kalou] ka vakaduiduitaki mai na vunika sa caturaki [tikina 5]. Na vunika vinaka sa tiko ena mata ni Kalou, sa vakadeitaki ena dina ni Kalou ka vakadeitaki ena loloma tawamudu ni Kalou. Sa vakacaucautaka na yame vinaka na Kalou, nuitaka na Kalou, tukuna na Kalou, ka yaco mei vakarau ni bula na veilomani [9].

C. Ai Vakamacala me baleta nai vola ki Kolosa:*Koto ena ra kei Taki [Turkey], tara ena dua na bati ni wai ena buca ena tadrua ni koro ko Ierapolisi [Hierapolis] kei Leotisea. Sega so ni rogo ena gauna nei Paula, ia sa vanua ni sili ena tobu katakata [hot springs], sai silisili*

ena gauna talega oqo, dina ga ni sa sega na koro ko Kolosa. Baleta ni koro koto ena sala ni veivoli ena maliwa kei Efeso kei na Euferetisi [Euphrates] e levu e lakova; ko ira mai Urope kei Esia. Ko ira mai Kolosa era vakatokai me Firitiana [Phrygians natives] ka ra mai vakaitikotiko ena koro oqo, baleta ni a qali vakapolitiki ki Roma kei Kirisi era tiko kina ko ira oqo ena caka bisinisi [business]. Era tiko talega kina na Jiu ena vuku ni bisinisi ni veivoli. Ni ra lako mai na veimatatamata duidui era kauta talega mai nodra dui kalou. Ena gauna oqo e tiko kina ko ira na: 1. Qarava na veika buli eso kei na kena vaqarai na kena Mana [Anamism and Superstition], 2. Qaravi ni Veika vakalomalagi: Matanisiga, vula kei na Kalolako [Astrology] 3. Qaravi ni nodra kalou na kai Kirisi kei Roma me vaka na veitaliataki ka vakabekabei ni bula ni yalewa mera vakayagataki mei vurevure ni bula vutuniyau [Greek and Roman gods], 4. Lotu qarava na veika tawa kilai eso, me vaka na vuku ga e rawa kina na bula [Mystery religions], 5. Lotu Jiu [Judaism], 6. Lotu VaKarisito [Christianity]. Nai vola oqo ka ra okati talega kina na veivola ki Filipai, Efeso kei Filimoni, era volai mai Roma ena gauna ka tiko vakavesu kina ko Paula rauta na 60 AD/ACE. Sa soli tu vua na galala me volavola ka rawa talega me la'ki sikovi. Nai vavakoso mai Kolosa e tauyavutaka ko Epafira na kai Kolosa. A rairai la'ki sikovi Paula ki Roma, ka vakaraitaka vua na nodra leqa nai vavakoso lotu, ena nodra via vakaikuritaka tale na veika eso era nanuma ni veiganiti, mei kuri ni nodra vakabauti Jisu me nodra Turaga kai Vakabula. Nai vakavuvuli mei kuri ni vakabauti Jisu, sai vakavuvuli lasu ga. Eda sa raica oqo ena 6 na mataqali vakabauta e cake. Ko Paula sa vakadeitaka ga ni sai Jisu Karisito duaduaga sega na kenai kuri. Me vaka nai vakarau ni vosa kei na volavola nei Paula, sa dau liu na nona vakabula ka dusia talega na nonai tutu vakaiapositolo ka ni vakavuna se lewa ni Kalou. Sa vakadeitaka kina na dina ni nonai

apositolo kei na kaukauwa ni Kalou sa mai vakaraitaka ko Jisu ena kaukauwa ni Yalo Tabu sa veiqaravi kina.

Mera tudei ga ni sega tale e dua ena solia na bula vaKalou, SEGA NI DUA NA KENAI KURI, KO JISU KARISITO DUADUA GA [CHRIST IS THE FULLNESS OF GOD].

Kolosa 1: 15-28: I. Meda vakadeitaka mada na tikina 1-14 ka da sa vakadeitaka kina ni sega tale ni dua meda vakuria kina na noda vakabauti Jisu Karisito me noda Turaga kai Vakabula, sai **JISU KARISITO DUADUAGA**. Na **15-28** na tiki ni VT e matata sara kina na **nona Kalou ko Jisu**: e sega walega ni rau tautauvata kei na Kalou [Filipai 2:6], ko Koya na Kalou [Joni 10:30, 38; 12:45; 14:1-11]; ko Koya ‘nai yaloyalo ni Kalou ka sega ni laurai’; ko Koya ga sa matataka dina na Kalou e vuravura. Sa tukuna na Kalou, ka vakaraitaka na Kalou [Joni 1:18; 14:9]; ka ‘vakatuburi e liu’ [firstborn of creation] mai na veibuli ka tu vua na lewa kei na kaukauwa vaka Raluve [Prince] ena vale ni Kalou. Sa lako mai Lomalagi [I Koronica 15:47], sega mai na kuvu ni soso; ko Koya sa Turaga [Roma 9:5; 10:11-13; Vakatakila 1:5; 17:14]; ko Koya sa tabu se savasava sara [Iperiu 7:26-28; I Pita 1:19; 2:22; I Joni 3:5]; sa tu vua na lewa kecega me lewai vuravura [Roma 2:16; II Koronica 5:10; II Timoci 4:1]; sa kenai balebale ni sa nona na kaukauwa kei na lewa ena veikabuli kei na vuravura ni yalo. *Oqo na uto ni vakabauta vaKarisito ni sa Kalou ko Jisu, ke sega ko ya sa vakatikina ga se cicila ga na noda vakabauta.* II. Na veitikina eda sa raica e cake sa dusia ga ni tiko e so na tamata era vakatitiqataka **na nona Kalou ko Jisu**. Era kauta mai e so nai vakavuvuli tani kei na vakasama vuku me vakawaicalataka na dina ni sai Jisu ga na Kalou dina. Sai le nei Paula me tukuna na dina e vakabauta me baleti Jisu

ka dusia na vovodea kei na cala ni nodra nanuma e so ka ra vakatavuvulitaka e dua tale nai tukutuku tani. III. E na uasivi me wiliki vinaka na veitikina 16, 17, 18, 19, 20: Ni sai koya ko ya ko Jisu, sa kilikili kei na tamatai valavala ca me vakabauta na nona loloma kei na cakacaka sa mai vakayacora e vuravura me ia na veivakabulai. Sa vaka ga e dua na mataveilewai, ni sa kaya na turaganilewa ni ko sa talaci, sa kenai balebale sa sega tale ni dua na duka ni valavalaca e kabiti iko, ko sa galala ka savasava. IV. Na Kalou sa yalataka ena vukui Karisito ni ko ira kece ga sa vakabauta, sa na bula ena lomadra se yalodra ko Koya, sa okati kina ko ira na kai Kolosa ka ra kai matanitu tani. Nai Tukutuku Vinaka sai tukutuku me baleti vuravura ka sega ni dua e vakuwai kina.

D. Ai Vakamacala me baleta na Kosipeli nei Luke: Ko Luke e vola nai vola e rua oqo: ko Luke na Kosipeli kei na Cakacaka ni Apositolo. Meda raica mada vakalekaleka: Na vuniwai ko Luke [Kolosa 4: 14], na kai Kirisi, kenai balebale ni tamata lotu vaKarisito ka sega ni Jiu me vakataki iratou na tisaipeli nei Jisu se ko iratou ka vola na vo ni Kosipeli: Maciu, Marika kei Joni. Ko Luke e vola taumada na Kosipeli rauta na 60 AD/ACE mai Roma se Sisaria. Ni oti ga na Kosipeli sa raica ni ganita me vola na Cakacaka ni Apositolo se ganita vinaka me vakatokai me Cakacaka ni Yalo Tabu ka vakuria kina nona kila vakavuniwai ka sa ciqoma ni tiko tale edua na kaukauwa ni veivakabulai , ko ya na kaukauwa ni Kalou. Sa volai [63-70AD/ACE] nai vola vei Ceofilo [theo –kalou, philo-lomana], rairai dua na turaga lotu se dua nai vavakoso e ‘lomana na Kalou.’ Sa tomana kina na veika sa vakayacora ko Jisu, o koya ka vakatavuvuli vei ira na tamata, mate, ia sa tucake tale mai na mate, kei na nona kaucake ki lomalagi. Sa solia na Yalo Tabu mei solisoli ka yu ni kaukauwa mera qarava kina nai tavi vakaiapositolo. Sa tekivu na kadre ni Tukutuku Vinaka mai Jerusalemi ka dewa yani ki vuravura raraba[Cakacaka 2:1ff]. E

vica na tikina bibi meda kila taumada: 1. Na veivakabulai sa mai vakayacora na Kalou ena bula nei Jisu sa baleti vuravura taucoko [inclusive]: a. Ko Luke e sega ni vakacuruma nai tukutuku me kua ni vunautaki nai Tukutuku Vinaka vei ira na kai Matanitu tani me vaka ena Maciu 10:5-6 [cf Marika 6:7-13; Luke 9:1-6]; b. Sega ni vakacuruma na veitalanoa ni marama ni Kenani kei Jisu ena Maciu 15:21-28 [cf Marika 7:24-30]; c. Ko Luke e sega so ni vakabibitaka na kena vakayacori na parofisai mai nai VTM me vakataki Maciu. 2. Sega ni vakataki Maciu kei Marika, ko Luke sa qarauna me tekivutaka nonai tukutuku me salavata kei nai tukutuku ni gauna ko ya [raica e cake “an orderly narrative/account”--- “mai nai vakatekivu, meu veidutaitaka nai vola vei kemuni” Luke 1:3]: na bula vakapolitiki, vakailavo, veimaliwai kei na bula vakavanua [historical/geopolitical]. Na nona Kosipeli sa vakarautaki me baleti vuravura raraba. 3. E levu cake na matailalai ni nona tukuna na bula, mate kei na tucake tale ni Turaga ko Jisu. E levu cake nai talanoa me vakadinadinataka na tucake tale ena nona vakaraitaki koya vei iratou na tisaipeli. 4. Vakavolekati keda sara enai talanoa totoka ni yuvale [pen-portraits]: Elisapeci kei Sakaraia [1:5-25,57-80], Meri kei Josefa [1:26-56;2:1-26, 41-52]; Simione kei Ana [2:25-38] kei Joni na Dauveipapitaisotaki [3:1-20]. Oqo ko ira na turaga kei na marama e sotava ko Jisu ena nona bula. 5. Nai talanoa e rawa nida vakasamataka, veitalanoa kina ka raica na kena yaga ena noda bula: Na nodra vakadinadina ko ira era sa rawai ena bula ni Dauveiqaravi Levu, nai Vakabula ni tamata vakabulai, na Turaga ko Jisu [1:1-2], na marama ka lumuta na yavai Jisu ena waiwai [7:36-50], nona qaravi Sakeusa ka vakabulai koya [19:1-10], sota kei ira so tale na tisaipeli ka sega ni dua vei iratou na lewe 12, ko ya ena gaunisala ki Emeo [24:13-15]; 6. Sa tukuna e dua na ‘Jisu’ dauveikauwaitaki ka dauloloma: na marama ka lumuta na yavana [7:36-50], na marama

turudrabalavu ena 12 na yabaki ka tara na tutu ni nonai sulu ena gaunisala vei Jairo [8:41-42,49-56] me laki vakabula na luvena yalewa yabaki 12 [8:43-48], na vada mai Neini ka vakabula na luvena tagane [7:11-17]. 7. Na totoka kei na titobu ni loloma mai vale [ni Kalou] ena veivosoti kei na vakabokoci ni valavalaca me vaka nai talanoa ena Luke 15:1-32: na sipi sa yali, na tiki ni siliva sa yali, na gone sa yali se gone cidroi. 8. Na nodra kauwaitaki na dravudravua, tamata e biligi tani ka vakalolomataki ka okati kina na marama. Sa vutuniyau ko Luke enai talanoa e veivakaugeti ka veilauti me yaga ena noda buakela ni soKalou, vakadinadinataki Jisu kei na noda veigaravi ena vanua eda bula kina.

Luke 10:38-42: I. Ni oti na veivakavulici nei Jisu mai Kalili, a lako ki Jerusalemi ena kanavata ni Lako Sivia [Joni 7:2], oti e gade veirau nonai tokani ko Marica kei Meri ena koro ko Pecani [Joni 11:1] ena baba ni ulunivanua ko Oliva. *Se, e rairai oqo nai otioti ni nona siko ko Jisu vei rau na veitacini ni bera nai otioti ni Kanavata ni LakoSivia ka laki tini kina ena kauveilatai. E sega ni matata sara na tikina oqo.* II. Erau lomani Jisu na veitacini oqo ka rau dau gumatua na qaravi koya. Ena siga koya sa oga vakalevu ko Marica ena vakarautaka na kakana, ka sega soti ni marautaka ni sega ni veivuke ko Meri ka laki vakarorogo tikoga vei Jisu. II. Sa rawa nida raica ni ogaoga vakalevu ko Marica e vale ni kuro ka sega ni solia e dua na gauna me veitalanoa kina kei na nona vulagi. Oqori sara ga na ka sa vakayacora tiko ko Meri. III. Sa sega ni vakawaletaka ko Jisu nai tavi sa qarava tiko ko Marica, ia sa rawa ni ogaoga vakalevu ena qaravi ni cakacaka ni vale *ka guilecava na ka e dodonu me vakabibitaka me solia e dua na gauna vei Jisu.* Ko Meri sa raica ni bibi na vakarorogo vei Jisu ena tiki ni gauna ko

ya...me vaka eda kaya mai cake sa rairai ni oqo nai otioti ni gauna ni veitalanoa ni bera ni soli yani kina me vakamatei; sa gadreva ko Meri me vakayagataka vakavinaka sara na gauna sa vo. IV. A rairai raica ko Jisu ni sega ni ka bibi sara me dua na kana magiti levu, ia me dua ga na kakana lailai se rawarawa [*ena gauna oqo me dua ga na madrai vakabata se madrai vakautona [sandwitch] kei na ti se kakana mamada ka ni rui kania na gauna na vavi ni lovo dalo kei na vuaka se toa kei na palusami*]. Na vosa nei Jisu, “*Sa duabau ga na ka e yaga, a sa digitaka ko Meri nai votavota vinaka o koya ena sega ni kau tani mai vua.*” *Sa levu nai vakavakadewa ni balebale ni tikina oqo.*” *Dua tale “ e dua ga na ka e yaga vakalevu ...sa digitaka ko Meri na ka vinaka taudua, ka na sega ni rawa ni kautani mai vua.” E so nai vakadewa e dusia ni kaya ko Jisu ni leqataka ko Marica me levu na veimataqali kakana me vakasaqara, sega ni ka bibi ko ya, e dua ga na ka bibi sa digitaka ko Meri ko ya me vakarorogo vei Jisu. E sega ni naki ni talanoa oqo me dusia ni bibi ga na tiko vata kei Jisu ka vakarorogo vua ena veigauna kece sara, Sega!Sa bibi talega me soli na gauna ni veiqaravi...cakacakataki ni vakabauta. IV. Na taro e tarogi tiko ga se cava beka e rau dui vulica na marama ruarua oqo. A cava beka? E so era nanuma ni vakavulici ko Marica me tuva vakamatau na nona gauna ka me kakua ni ogataka tikoga na vakasasaqa? Qai vakacava ko Meri? Ena dua li na ka vinaka eda dui vulica, marama se turaga...sa taro vinaka meda veivosakitaka?*

3. *Na Sala ni Vuli Vola Tabu [Bible Study Methods], na sala ni vakadewataki ni vosa [exegegesis]:A. Ni soli mai na lesoni se tikina mo wilika: wilika sara, oti qai wilika nai talanoa ni bera na lesoni, tarava nai talanoa ni oti na lesoni ko ya [context]. B. Tovolea mo kila toka nai naki ni kena volai nai vola koya; me vakataki Joni 20:30-31.C. Wilika tale na lesoni ka toqa na vosa kei na vakasama bibi e lautu iko? D. Ko raica rawa e dua na vakasama e buwawa ka sega ni macala vinaka, raica tale ka wilika na kena vakadewa vakavavalagi, kena e rawarawa? E. Raica tale na tikina enai Vola Tabu e rawa ni vakamacalataka na vakasama ko raica tiko, me vaka ena veivola tale eso enai Vola Tabu.Vakayagataka e so na taro ena vosa: A cava [what]? Gauna cava e volai kina se cavuti kina na vosa [when]? A cava na vuna [why]? Caka/yaco/rawa vaka evei [how]? F. Raica na “a” “b” “c” lalai enai Vola Tabu vakaidusidusi ka tukuna na vanua mo wilika tale me vakamatatataka na tikina ko wilika tiko; na references se foot/end notes. Indexes enai VT Vakavavalagi. G. Dikeva na vakayagataki ni gauna [tenses]: “Au a lako!” [past], “au sa lako!” [present] kei “au na lako!” [future]? I. Raica rawa e so na*

vakasama vou? [Goleva na veitikina ena lesoni ni kua? Se dua ga na tikina] J. Mo nanuma tiko ni ko wilika tiko e dua nai vola ka volai ena 2000 vakacaca na yabaki sa oti, mo vakasamataka na i tuvatuva ni vanua [geography], nai tovo ni bula, [culture and traditions], na veika e yaco ena gauna koya [history], kei nai vakarau ni nodra volavola [literature].K.Ia sa dei tu ni ogo na vosa ni Kalou, e vosa bula [Ipiriu 4:12]. Mo masulaka ka nuitaka na Kalou ena nomu vukei ni sereki ni vosa.L. Sa kena gauna ogo mo tovolea ke ko gadreva me toso cake tikoga na nomu kila na i Vola Tabu , mo tekivu vakavolia e so nai vola ka rawa me vukei iko. Eso nai Vola Tabu sa tu vata kei na kenai vakamacala [Commentary] se Dictionary of the Bible kei na nomu Dauwilika wasoma na Taro enai vola ni Sere vakaviti sa no kina na yavu ni noda vakabauta kei na cioloji ni lotu. M.Na kena i otioti mo qai taroga na taro: A cava e da vulica rawa mai nai talanoa ogo? Se A cava na kenai balebale vei au/kena yaga vei au ena noqu i tutu vakatamata, vakalotu vakarisito, etc, se cava na kenai balebale /yaga ki nai vavakoso? N.Kua ni rawai sara ena muria nai kalawa e soli yani enai vola baleta ni na tubu mai eso na vakasama e vakavotuya na Yalo Tabu, me golevi sara.

VEIKAUWAITAKI: A cava meda cakava me sureti kina ko ira era sega ni lewe ni lotu? E dua e da nanuma meda sikovi koya? A cava tale e rawa ni vakayacori? Jovili kei Lisa Meo